

# תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

## מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה מה: "לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל"  
(3): בקשות אישיות

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

## סוגיה מה: "לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל" (3): בקשות אישיות

\* \*

### רקע

הדין השלישי הנלמד מדרשתו של רבי שמלאי הוא מקומה הראוי של בקשת צרכים אישיים. כשם שתפילה צריכה אמירת שבחו של מקום כמתיר, כך בקשות אישיות צריכות מתיר, ולפיכך נחלקו תנאים ואמוראים היכן אומרים בקשות אלו.

### מקורות

א. גמ' לא. "יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל... אפילו כסדר של יה"כ אומר"

גמ' לב. "דרש רבי שמלאי... ואראה את הארץ הטובה וגו'"

ב. עבודה זרה ז: ח. "דתניא ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו... אפילו כסדר יה"כ אומר"

תוס' עבודה זרה ח. ד"ה אם

רי"ף כב:--כג. "יכול ישאל צרכיו ואח"כ יתפלל... אעברה נא ואראה וגו'"

תלמידי רבינו יונה כב: ד"ה אע"פ

רמב"ם הל' תפילה פ"ו הל' ב-ג

ג. שו"ע סי' קיט סע' א-ב, ומשנה ברורה

### הסבר הסוגיה

ר' אליעזר אומר: שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל... ר' יהושע אומר: יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו... וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. [ברייתא עבודה זרה ז:ז]

הגמ' [לא.]. שואלת: "יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל?! כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר: לשמוע אל הרנה ואל התפלה - רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה". רש"י [ד"ה יכול ישאל צרכיו] מפרש ששאלת הגמ' היא על סדר הברכות של תפילת שמונה עשרה, אם ניתן להקדים את ברכות הבקשה לברכות השבח, ומסקנתה שלא ניתן. לפירוש רש"י דין זה מקביל לדינו של רבי שמלאי [לב.]. שלעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> יש לשים לב שלפי פירוש רש"י, המושג "יתפלל" מובא בשתי משמעויות שונות. בגמ' בדף לא. הוא מובא במשמעות של ברכות שבח, ואילו בדרשתו של רבי שמלאי הוא מובא במשמעות של ברכות בקשה [המשמעות כפולה גם בדרשת הגמ': "רנה זו תפילה, תפילה זו בקשה"]. נראה שהמשמעות השונות נובעות מהמשמעות הכפולה של התפילה. משמעות אחת, העולה מניסוחו של רבי שמלאי, רואה את מהות התפילה כבקשת צרכים, וברכות השבח הן "מתיר" לבקשת צרכים. משמעות שנייה, העולה מהגמ' בדף לא. רואה את עיקר התפילה כדבקות של האדם בבורא. דבקות זו באה לידי ביטוי באמירת שבחו של מקום, וברכות הבקשה מחדדות דבקות זו בהדגשתן את התלות של המתפלל בקב"ה. משמעות כפולה זו באה לידי

אמנם מהמשך הגמ' - "אין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב אבל אחר התפלה אפילו כסדר יום הכיפורים אומר" - משמע ששאלת הגמ' אינה על מקומן של ברכות הבקשה אלא על מקום הבקשות על צרכים אישיים.<sup>2</sup>

שאלת מקומה הראוי של בקשת צרכים אישיים נידונה בגמ' במסכת עבודה זרה [ז:ז], ושם נחלקו תנאים בדין זה: "ר' אליעזר: אומר שואל אדם צרכיו [האישיים] ואחר כך יתפלל [תפילת שמונה עשרה (רש"י ד"ה ואח"כ יתפלל)], ר' יהושע אומר: יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו, וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה". מסבירה הגמ' [ח.] שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו בדין של רבי שמלאי הלומד ממשו רבינו שלעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל, רבי יהושע סובר שניתן ללמוד ממשו רבינו שיש להקדים שבח לבקשה, ורבי אליעזר סובר "דרב גובריה" של משה רבינו [ר' גובריה] = גדולת מעשיו וחכמתו רבה ונאה לו לשבח ולהעדיף שבחו של מלך מלכי המלכים אבל איננו בעלמא מיחזי כיוהרא (רש"י) ולכן אין אנו יכולים ללמוד ממנו על סדר התפילה הראוי. חשוב לציין ששניהם מודים לדין של רבי שמלאי, שהרי לכולי עלמא ברכות השבח קודמות בתפילה לברכות הבקשה, הם נחלקו בבקשת צרכים פרטיים בלבד.<sup>3</sup> רבי יהושע סובר שכל הבקשות צריכות "מתיר" ואסור לאדם לבקש את כל הבקשות, בין הבקשות שתיקנו חכמים ובין בקשות אישיות, לפני שהוא פותח בשלוש ברכות השבח.<sup>4</sup> רבי אליעזר סובר שיש חילוק בין נוסח התפילה לבין בקשת צרכים אישיים: נוסח התפילה הקבוע לכל אינו מבטא את רמתו הרוחנית של המתפלל, ולכן ראוי ללמוד ממשו רבינו להקדים ברכות השבח לברכות הבקשה. בקשת צרכים אישיים היא תוספת אישית שאדם מוסיף כראות עיניו, ועזות מצח היא שאדם חושב שראוי לו להקדים אמירת שבח לבקשת צרכיו,<sup>5</sup> אלא חייב לעמוד תחילה כעבד המתחנן על צרכיו, ורק אחר כך לשבח לקונו ולהודות לו.<sup>6</sup>

"וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה". ניתן להבין בשתי דרכים במה נחלקו חכמים על רבי אליעזר ורבי יהושע: א. לפי רבי אליעזר ורבי יהושע לא ניתן לבקש צרכים אישיים בתפילה מפני שאסור לשנות את נוסח התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, ולפי חכמים ניתן לבקש צרכים אישיים בתפילה. ב. לפי רבי אליעזר ורבי יהושע ניתן לבקש צרכים אישיים מחוץ לתפילה, ולפי חכמים לא

ביטוי גם בשתי הברכות העוסקות בבקשה שהתפילה תקבל. בברכת "שמע קולנו" מתפללים שבקשתנו תתקבל, ובברכת עבודה מתפללים שתפילתנו תעלה לרצון קרבן.

<sup>2</sup> כנראה שרש"י לא פירש כך את סוגייתנו, מפני שבמסכת עבודה זרה [ז:ז] נחלקו תנאים בדין זה, ובגמ' כאן מובא הדין כדין מוסכם על כולי עלמא.

<sup>3</sup> כך מפורש בראב"ד [עבודה זרה ז: ד"ה ר' יהושע] שלגבי צרכי ציבור ונוסח התפילה גם רבי אליעזר לומד ממשו רבינו.

<sup>4</sup> הבנה זו מפורשת בדברי הראב"ד [שם] האומר: "הלכך אין לנו רשות לבקש כלום מן הקב"ה עד שנשבח לפניו".

<sup>5</sup> על פי הראב"ד [שם] האומר: "לא מבעי ליה לאיניש לשבוחי ברישא דמחזי גיסותיה קמי שמיא".

<sup>6</sup> חציו השני של ההסבר מפורש בראב"ד [שם] האומר: "דמחזי גיסותיה קמי שמיא, אלא ידמה לעבד תחלה וישאל צרכיו ואחר כך ישבח". את החילוק בין נוסח התפילה הקבוע לבין הוספת צרכים אישיים, מפרש הראב"ד בדרך אחרת.

ניתן לבקש בקשות מחוץ לתפילה, שכן רק התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה "מתירה" לאדם לבקש את צרכיו האישיים.<sup>7</sup>

האמוראים [עבודה זרה ח.]. פוסקים כשיטת חכמים, ומוסיפים שיש שלושה מקומות נוספים לבקשת צרכים אישיים: א. "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה - אומר". ב. "אמר ר' חייא בר אשי אמר רב: אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אם יש לו חולה בתוך ביתו - אומר בברכת החולים, ואם צריך לפרנסה - אומר בברכת השנים". ג. "אמר ר' יהושע בן לוי: אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יום הכיפורים - אומר".

לא ברור אם יש מחלוקת בין האמוראים לגבי מקום בקשת צרכים אישיים, או שהם מסכימים זה עם זה. כמו כן לא מובן מה ההבדל בין רב יהודה בריה דרב שמואל לר' חייא, הרי שניהם מתירים להוסיף צרכים אישיים בברכה המתאימה לכך.

תלמידי רבינו יונה [כב: ד"ה אע"פ] מבארים שאין מחלוקת בין האמוראים, אך יש ארבעה חילוקי דינים לגבי מקום בקשת צרכים אישיים:

א. חכמים אומרים: "שואל אדם צרכיו בשומע תפילה" - משמע שבברכת "שומע תפילה" יכול לשאול כל צרכיו, בכל עניין שירצה. ברכה זו נתקנה לשאלת צרכים, ולכן יכול לבקש כל בקשה, בין צרכיו האישיים בין צרכים של אחרים, בין כשמבקש בלשון יחיד ובין כשמבקש בלשון רבים, בין באמצע הברכה ובין בסופה.<sup>8</sup>

ב. רב יהודה בריה דרב שמואל אומר: "אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין הברכה אומר" - משמע מדבריו, שניתן לבקש צרכים בסוף כל ברכה בלבד. כדי שדבריו לא יסתרו את דברי ר' חייא בר אשי, שאינו מקפיד שייבקש צרכיו בסוף הברכה, יש לפרש שאין הוא עוסק בצרכים אישיים אלא בצרכי ציבור. צרכי ציבור ניתן לשאול בסוף הברכה בלבד, לאחר שהשלים את כל מה שתיקנו חכמים, ויכול לשאול אותם בלשון רבים בלבד.

ג. ר' חייא בר אשי אומר: "אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת החולים ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים". את צרכיו האישיים ניתן לבקש אפילו באמצע ברכה, אך חייב לבקש בלשון יחיד כדי שלא ייראה כמוסיף על מטבע שתיקנו חכמים.

ד. ר' יהושע בן לוי אומר: "אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יום הכיפורים אומר". אחר תפילתו, בין לפני "יהיו לרצון" ובין לאחריו, ניתן לבקש כל דבר ללא הגבלה.

<sup>7</sup> כך מפרש הגרי"ד סולובצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב, סמיכת גאולה לתפילה עמ' מט], אך לא מצאתי ראשון המפרש כך, ומהרמב"ם [פ"ו הל' ב-ג] הפוסק את הסוגיה אך משמיט את האיסור לבקש צרכים אישיים לפני התפילה, משמע כדרך הראשונה. אמנם מהלשון "לא כדברי זה ולא כדברי זה" קצת משמע כהסברו של הגרי"ד שחכמים שוללים את דברי רבי אליעזר ורבי יהושע.

<sup>8</sup> כך מפרש הבית יוסף [סי' קיט סעי' א.]. הב"ח [שם ד"ה ולפי' חולק], ולדעתו תלמידי רבינו יונה אוסרים לבקש בלשון רבים באמצע הברכה אפילו בברכת "שומע תפילה".

תלמידי רבינו יונה סוברים שברכות התפילה נתקנו כבקשות כלליות על כלל ישראל, ולכן מותר להוסיף בתפילה בקשות על כלל ישראל בלבד, ואף זאת רק בסוף הברכה, כדי שלא ייראה כמשנה ממטבע שטבעו חכמים. הוספת בקשות פרטיות מותרת רק כשיש מצוקה אישית [חולה בתוך ביתו וכד'], ומצוקה זו מאפשרת לבקש באמצע הברכות שתיקנו חכמים. ברכת "שומע תפילה" נתקנה כברכה של בקשת צרכים, ולכן מותר לבקש בה אפילו צרכים של אדם אחר.

הרמב"ם [פ"ו הל' ב-ג] פוסק: "המתפלל עם הציבור לא יאריך את תפלתו יותר מדאי אבל בינו לבין עצמו הרשות בידו, ואם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר וידוי יום הכפורים אומר, וכן אם רצה להוסיף בכל ברכה וברכה מן האמצעיות מעין הברכה מוסיף. כיצד? היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת חולים... ואם רצה לשאול כל צרכיו בשומע תפילה שואל". הרמב"ם אינו מחלק את חילוקיהם של תלמידי רבינו יונה, ומכך מוכח שהוא סבר ששיטת רב יהודה בריה דרב שמואל ושיטת ר' חייא בר אשי זהות, ומותר לבקש כל בקשה התואמת את הברכה, בין כשמבקש על עצמו ובין כשמבקש על אחרים, בין בלשון יחיד ובין בלשון רבים, בין באמצע הברכה ובין בסופה.

#### סיכום

את מחלוקת התנאים לגבי המקום הראוי לשאלת צרכים אישיים ניתן להבין בשתי דרכים: א. כל התנאים סוברים שמותר לבקש צרכים אישיים במקומות מסוימים בלבד - רבי יהושע סובר שמבקש רק לאחר תפלתו, רבי אליעזר סובר שמבקש רק לפני תפלתו, וחכמים סוברים שמבקש רק בתוך תפלתו [כך מפרש הגרי"ד סולוביצ'יק (ראה הערה 7)]. ב. לדעת רבי יהושע מותר לבקש רק לאחר התפילה, לדעת רבי אליעזר מותר לבקש רק לפני התפילה, ולדעת חכמים אין הגבלה על בקשת צרכים מחוץ לתפילה, ואם רוצה לבקש בתפילה, מבקש צרכיו בשומע תפילה בלבד.

האמוראים מוסיפים שניתן לבקש בקשות בכל הברכות וניתן לבקש לאחר אמירת כל ברכות התפילה, ונחלקו הראשונים בשיטתם. הרמב"ם סובר שיכול לבקש בקשותיו בכל ברכה המתאימה לבקשתו, ויכול לנסח את הבקשה כרצונו. תלמידי רבינו יונה סוברים שאת צרכי הציבור יכול לבקש רק בסוף הברכה ובלשון רבים, ואילו את צרכיו האישיים יכול לבקש גם באמצע הברכה אך רק בלשון יחיד.

#### הלכה

הבית יוסף [סי' קיט סע' א ד"ה והרמב"ם] פוסק כרמב"ם, אך כותב שטוב לחוש לשיטת תלמידי רבינו יונה. בשו"ע [שם סע' א] הוא מביא את שתי השיטות ואינו מכריע ביניהן. המשנה ברורה [סק"א] פוסק כשיטת הב"ח [ד"ה שואל וסוד"ה לפי], האליה רבה [סק"ב] והפרי מגדים [אשל אברהם סק"א] שבברכת "שומע תפילה" יכול לבקש גם על ההווה וגם על העתיד, זאת אומרת שהוא רשאי להתפלל על חולה בתוך ביתו, וכן רשאי להתפלל שלא יחלה. בשאר הברכות, רשאי להתפלל על ההווה ואינו רשאי להתפלל על העתיד. הוא [סק"ג] מביא את שיטת הב"ח, שאסור לשאול בלשון רבים באמצע הברכה אפילו בברכת "שומע תפילה".